

"כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה": על מה אנחנו מתאבלים?

יעקב-נרי פריאל

ראשי פרקים:

פתיחה
לימוד אגדת בבא קמא
הצגת התמיהה העולה מן הסיפור
דברי "העיון יעקב"
שאלת המהר"ץ חיות
האמנם אבלות על ירושלים שייכת דווקא בתלמידי חכמים?
הסבר החתם סופר
עיקר האבלות היא על החיסרון הרוחני
אבלות החורבן נוהגת דווקא בת"ח
מיקום אגדת "אליעזר זעירא"
סיכום

פתיחה

לרגל יום ירושלים המאמר יעסוק בסוגייה בגמרא הנוגעת לאבל על ירושלים מתוך תקווה שלאחר שזכינו לראות בימינו את כיבושה ואת התפתחותה והפיכתה לעיר שוקקת ומלאת חיים, כן תמשיך ותגדל אף מבחינה רוחנית ותהפוך להיות "עיר הצדק" (ישעיה א, כו) ו"משוש כל הארץ" (תהילים מח, ג) עד שיתקיים בה הכתוב "נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונישא מגבעות ונהרו אליו כל הגויים" (ישעיהו ב, ב). כפי שלימדונו חז"ל ש"כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה" (תענית ל, ב). במהלך המאמר נציג סיפור שעוסק באבל על ירושלים. לאחר מכן נשאל שאלה מהותית העולה מן הסיפור הנוגעת לאבל על ירושלים ובעזרתה מתברר מי ראוי להתאבל על ירושלים. ודרך השאלה נעמיק ונברר יותר על מה

אנחנו מתאבלים בעצם. דברי המפרשים בסוגייה זו מאירים את עניין האבל על ירושלים באור שונה, ומתוך דבריהם ננסה להתחזק ולברר יותר ומהי התקומה אליה אנו מייחלים ומקווים שתקרה במהרה בימינו.

לימוד אגדת בבא קמא

הגמרא במסכת בבא קמא בדף (נט, א- ב) מציגה סיפור המעורר מספר שאלות ובתוכן תמיהה גדולה מאוד. נעיין בסיפור, נציג את התמיהה הנוגעת לעניינינו, וננסה ליישבה וללמוד ממנה את שאפשר להסיק לחיינו אנו:

אליעזר זעירא הוה סיים מסאני אוכמי וקאי בשוקא דנהרדעא
אשכחוהו דבי ריש גלותא ואמרו ליה מאי שנא הני מסאני?
אמר להו דקא מאבילנא אירושלים
אמרו ליה את חשיבת לאיתאבולי אירושלים!?
סבור יוהרא הוה אתיוה וחבשוה
אמר להו גברא רבה אנא
אמרו ליה מנא ידעינן?
אמר להו או אתון בעו מינאי מילתא או אנא איבעי מינייכו מילתא.
אמרו ליה בעי את.
אמר להו האי מאן דקץ כופרא מאי משלם?
אמרו ליה משלם דמי כופרא
והא הוה תמרי?
אמרו ליה משלם דמי תמרי
אמר להו והא לאו תמרי שקל מיניה
אמרו ליה אימא לן את
אמר להו - (משלם) בששים.
אמרו ליה מאן אמר כוותיך?
אמר להו הא שמואל חי ובית דינו קיים
שדרו קמיה דשמואל, אמר להו שפיר קאמר לכו בששים
ושבקהו.

תמצות הסיפור בקצרה, מבלי להתייחס לדיון ההלכתי המוזכר בו. אליעזר זעירא, שחי בתקופת האמוראים, הלך בשוק העיר הגדולה נהרדעא שבה היו חכמי ישראל רבים, כשהוא לובש נעליים שחורות המסמלות אָבָל. ראו אותו אנשיו של "ריש גלותא" (ככל הנראה הפקחים מטעם מנהיג היהודים) ושאלו אותו מדוע הוא לובש נעליים שחורות השונות מהמקובל. ענה להם אליעזר זעירא שזאת מפני שהוא מתאבל על ירושלים. בתגובה, אנשי ריש גלותא טענו כנגד אליעזר זעירא שהוא

נוהג כך משום גאווה ("את חשיבא להתאבל אירושלים"? והכניסו אותו לכלא. על מנת להציל את עצמו ואת כבודו, ולהוכיח שלא עשה זאת משום גאווה, אמר להם אליעזר זעירא שהוא "גברא רבה" – אדם גדול, ולכן היה מותר לו להתאבל על ירושלים. שאלו אותו כולאיו, מניין לנו לדעת שכך האמת, ואז החל ביניהם דו-שיח הלכתי הקשור לדיני נזיקין לגבי אדם שהזיק לפירות בוסר של חבירו (וזה ההקשר בשלו הסיפור מובא במיקום זה), שבסופו אנשי ריש גלותא נוכחים כי אליעזר זעירא הוא אכן תלמיד חכם ושיחררו אותו מבית המעצר.

הצגת התמיהה העולה מן הסיפור

התמיהה הגדולה העולה מן הסיפור בולטת לעין כל ומוליכה אותנו לבירור משמעותי בעניין החובה (שלכאורה יש בה גם ממד של זכות), לנהוג אבלות על ירושלים. מהסיפור משמע כי עניין האבלות על ירושלים שייך דווקא באדם גדול, ומי שאינו אדם גדול ונוהג כך מיד חשוד ב"יהורא" ומוכנס על כך לכלא.

תחילה נביא את דברי השולחן ערוך בעניין זה. רבי יוסף קארו בחר להביא כבר בפתיחה לחלק "אורח חיים" של ספרו הגדול את ההתייחסות לנושא, וכתב: "ראוי לכל ירא שמיים שיהא מיצר ודואג על חורבן בית המקדש" (שו"ע או"ח סימן א, סעיף ג). ולכאורה, מי לא רוצה להשתדל להיות כ"ירא שמיים"? יותר מכך, בגמרא במסכת בבא בתרא (ס, ב) מוזכרים תקנות שתיקנו חז"ל "זכר לחורבן ירושלים" כגון "סד אדם את ביתו בסיד ומשייר בו דבר מועט", וכך נפסק להלכה ברמב"ם (הל' תעניות ה, יב) ובשו"ע (או"ח תקס, א) – שחובה על כל אחד מישראל להשאיר אמה על אמה שאינה מסוידת בסמוך לפתח ביתו, והלכה זו היא חובה לכל אדם. כמו כן אנו נוהגים במנהגים רבים שבהם נוהגים כל ישראל זכר לחורבן כמו אפר ששמים על ראשי חתנים, שבירת הכוס בחופה ועוד, ואם כן יש לברר מדוע מהסיפור משמע שרק לאדם גדול ישנה הזכות להתאבל על ירושלים ומה העניין בכך.

דברי "העיון יעקב"

הסבר למעשה זה מובא בדברי ה"עיון יעקב" (לרבי יעקב ריישר, פירוש על ספר "עין יעקב" המלקט את אגדות הש"ס) שמסביר שדעתם של אנשי ריש גלותא שרק לאדם חשוב מותר להתאבל על ירושלים ואחרים שנוהגים כך הדבר נחשב להם

כגאווה, נשענת על פסוק המהווה לה אסמכתא, וכך הוא מפרש את טענתם כלפי אליעזר בן זעירא "את חשיבא להתאבל על ירושלים":

שרק אדם חשוב רשאי להתאבל בתמידות על ירושלים על דרך שנאמר "יוסיף דעת יוסיף מכאוב" (קהלת א, יח) אבל שאר כל אדם עושה רק זכר דבר מועט, וכמו שאמרו: סד אדם את ביתו בסיד, ומשייר בו דבר מועט.

לפי דבריו נראה שהטעם לכך שדווקא תלמידי חכמים רשאים להתאבל על ירושלים זה מפני שדעתם מרובה, והם מבינים יותר את טעמו של האבל ומפני כך הוא שייך יותר בהם.

יש להעיר, שאמנם הסבר זה של ה"עיון יעקב" מסביר את החלק התמוה בסיפור, אך הוא אומר זאת כמין "קביעה מוחלטת" ואינו מבאר באופן מעמיק את העניין, ולכן עדיין נותרה השאלה, מה הטעם העקרוני בגינו דווקא תלמיד חכם ראוי להתאבל על ירושלים, הרי ראינו ש"ראוי לכל ירא שמיים להיות מצר ודואג על חורבן המקדש". ועוד כפי שראינו ישנם מנהגים רבים שנוהגים "זכר לחורבן" על ידי כל אדם מישראל ומדוע למנוע ממי שרוצה להביע את צערו על חורבן ירושלים לנהוג כך, ועוד לאסור אותו בשל כך בבית האסורים. לכאורה אפשר לטעון שאפילו אם לאדם אין "דעת מרובה" עדיין הדבר לא אמור למנוע ממנו להתאבל לפחות כפי שהוא מבין בדעתו.

לפני שננסה להעמיק בדברים, נראה ניסיון הסבר על דרך הפשט שמציע מה היה הפגם במעשה אליעזר זעירא, לאחר מכן נבחן יותר את הדברים וננסה לדייק גם מדברי ה"עיון יעקב" ומדברי מפרשים נוספים מהו בכלל האבל שנוהגים על ירושלים וכתוצאה מכך נבין מיהו זה שאכן ראוי להתאבל עליה.

מבין המפרשים לא רבו המתייחסים לשאלה העולה מן הסיפור כדי להסביר מהי הסיבה שרק לאדם חשוב מותר להתאבל על ירושלים, ולכאורה ניתן להסיק מכך שזוהי תפיסה שהייתה פשוטה ומקובלת. הראשונים על המסכת (ראה תוס' ורשב"א) שמו ליבם לדקדק כמה שחורות היו הנעליים אותן נעל אליעזר זעירא, וכיצד ידעו אנשי ריש גלותא לזהות שהוא לובש אותן משום אבל ושזהו אינו צבע טבעי. אמנם, מבין האחרונים כן יש מעט המתייחסים לכך. נראה את דבריו של המהר"ץ חיות, אשר שואל כפי ששאלנו אך לא מ"סברא" כפי שהקשינו אלא מפני שלכאורה הדבר מהווה סתירה לסוגיה אחרת בש"ס. תחילה נעסוק בדבריו משום שהוא דן

בסוגייה ברובד הפשט ההלכתי, ולאחר מכן נראה מפרשים, בעיקר מחכמי אירופה במאות האחרונות, שהלכו בכיוון רעיוני יותר.

שאלת המהר"ץ חיות

את שאלתו על הסוגייה מבסס המהר"ץ חיות על דברי הגמרא במסכת תענית בה נאמר שבעת צרה שבאה על הציבור מתענין תחילה דווקא "היחידים" היינו הצדיקים שבדור, ורק בתעניות שלאחר מכן מתענים גם שאר העם. דנה הגמרא מי יכול להחשיב עצמו כ"יחיד" (י, ב):

...תניא אידך לא כל הרוצה לעשות עצמו יחיד - עושה, תלמיד - עושה, דברי רבי שמעון בן אלעזר. רבן שמעון בן גמליאל אומר: במה דברים אמורים בדבר של שבח אבל בדבר של צער עושה וזכור לטוב שאין שבח הוא לו אלא צער הוא לו.

מדברי רשב"ג משמע שכל האיסור על אדם לעשות עצמו כיחיד זהו בדברים של שבח (כגון לפסוק הלכה, תוס' שם) אבל בדברים של צער יכול לנהוג בעצמו כ"יחיד", ולא עוד אלא "שזכור לטוב" על כך. לפי גמרא זו מקשה המהר"ץ חיות מדוע אסרו אנשיו של ריש גלותא את אליעזר זעירא, הרי נעילת הנעליים השחורות הוא עניין של אבל וצער ואם כך מה הבעיה בכך שנהג כך? כתשובה מתרץ המהר"ץ חיות שמה שהתירה הגמרא כאן במסכת תענית לנהוג עצמו בעניינים של צער היינו דווקא בתענית ושאר סיגופים, "אבל בנעילת מנעלים שחורים אין כאן דבר צער כל כך" ולכן היה לו אסור להתלבש במלבוש של תלמיד חכם מפני ה"יורה" שבדבר.

דברי המהר"ץ חיות אמנם מתרצים את הסתירה בין הסוגיות, אבל לדעתי דבריו דחוקים ולא מיישבים את הדעת, וגם אינו מסביר את היסוד העקרוני שבדבר. ראשית, המהר"ץ לא מביא את המקור לחילוק שהוא עורך בין המקרים אלא אומר זאת כעובדה. שנית, אפשר להקשות על עצם החילוק, מניין לו לחלק בין תענית שהיא "צער ממש" לנעילת מנעלים "שאינה דבר צער כל כך", אולי יש אדם שבשבילו נעילת מנעלים שחורים היא "צער ממש". לכאורה דבריו מבוססים על כך שהגמרא בתענית הגדירה "צער" כשהתייחסה דווקא לתעניות, אבל עדיין לא ברור מניין לו שבנעילת מנעלים שחורים אין זה צער (הרי זה מנהג אבלים, כדבר רש"י כאן בבא קמא, ואם זהו מנהג אבלים על קרוביהם שמתו אז וודאי שזהו מנהג שלחלוטין מסמל צער), ועוד שרואים שאנשי בי ריש גלותא חשדו בו משום עצם נעילת המנעלים משמע שזה כן היה סמל מקובל לאבל, ואם כן עדיין שאלתנו

נותרה בעינה מדוע היה אסור לאליעזר זעירא לנהוג בעצמו מנהג של אבל שיש בו צער.

האמנם אבלות על ירושלים שייכת דווקא בתלמידי חכמים?

מתוך התבוננות בדברי "העיון יעקב" שראינו לעיל ייתכן ונוכל ללמוד כלל מהותי בעניין האבילות על ירושלים, אך לפני כן ברצוני להציג מפרש שמציג גישה שונה בתכלית לסיפור, ולפיו המסר העולה מן הסיפור כלל לא בא ללמדנו שרק לתלמידי חכמים מותר להתאבל על ירושלים (מה שהוביל לשאלתנו ועוד נברר את הדברים בהמשך) אלא שמטרתו היא בכלל ביקורת על אנשי ביתו של "ריש גלותא". בספר "אנית סוחר" (לרב אברהם שיף, היה רב בפולין בתחילת המאה הקודמת) הביא פרשנות שונה לגמרי לסיפור. פירושו מבוסס על גישה המתייחסת לריש גלותא כמעין "בובה על חוט" הממונה על היהודים מטעם שלטון הגויים, ושריש גלותא ואנשיו היו רשעים (כמתואר בגמרא בגיטין סח, א), לכן הוא שואל מניין הם נעשו לפתע צדיקים גמורים עד כדי כך שהקפידו על מי שאינו צדיק שלא יוכל להתאבל על ירושלים? הסברו הוא שאנשי ריש גלותא רק חיפשו תואנה כדי להשכיח מעם ישראל את חורבן ירושלים, ובמין צדקנות כזו הם הקפידו שזיכרון ירושלים יעלה רק על שפתותיהם של הגדולים שבעם "אשר עליהם לא היה שלטונו כל כך", אך מטרתם כלל וכלל לא הייתה לשם שמיים. לפי דבריו יוצא שאינו נזקקים לדברי ה"עיון יעקב" שמסביר שהעיקרון העומד בבסיס הסיפור הוא שרק אדם גדול ראוי להתאבל על ירושלים, וכך מתורצת שאלתנו וממילא מובנים גם כל המנהגים הנהוגים על ידי כלל העם. ייתכן שניתן להביא חיזוק לשיטה זו מלשון השולחן ערוך "ראוי לכל ירא שמיים להיות מצר ודואג", משמע שלא צריך להיות דווקא "גברא רבה" בכדי להתאבל על ירושלים ואולי אפשר להסביר שכך דרך מרן הבית יוסף בגישתו לנושא זה.

אמנם, רוב המפרשים לא הלכו בדרכו של ה"אנית סוחר" בפירוש האגדה, ולפי דבריהם אכן ישנה אבלות מסוימת ששייכת דווקא באנשים גדולים ולכן צדקו אנשי ריש גלותא בכך שאסרו את אליעזר זעירא על כך שהתאבל בטרם נודע להם שהוא תלמיד חכם. וברצוננו להבין את יסוד הדברים ומה הטעם לכך.

הסבר החתם סופר

ראש המדברים בנושא זה הינו "החתם סופר". הן בפירושו לש"ס (על מסכת בבא קמא) והן בדרשותיו (חלק ב, דרוש לז' באב שנת תקס"ו), מאריך החתם סופר בביאור אגדה זו ומסביר "מאי חשיבות צריך להתאבל על ירושלים". בדבריו נמצאים שני הסברים לביאור העניין שהולכים שניהם לכיוון אחד. החתם סופר מסביר שוודאי שאין האבילות על ירושלים בכייה על העצים ועל האבנים, אלא שמשום ש"כל דור שלא נבנה בימיו כאילו נחרב בימיו" (ירושלמי יומא פרק א, א) האבלות צריכה לבוא יחד עם השתדלות מעשית ותיקון החורבן. אולם, לא לכל אדם יש את היכולת להביא לתיקון בעצמו, אלא רק לציבור ככלל, ולכן תיקנו יום אחד בשנה שבו מתאבלים כולם, הוא תשעה באב, והאבלות היא על עצם החידולן וחוסר האונים של הדור כולו לבנות את המקדש. אמנם, מסביר החתם סופר שישנם יחידים סגולה, שלולי היו מתאמצים מספיק אכן היה ביכולתם להביא את הגאולה, ולאותם יחידים אכן ראוי לקבוע אבלות על שלא פעלו ועשו מה שהיו צריכים לעשות, ולכן אבלות שייכת דווקא בתלמידי חכמים.

בהמשך דבריו הוא מביא הסבר מעמיק יותר, המהווה קומה נוספת מעל גבי ההסבר הראשון, כדי לבאר את שייכות האבלות בתלמידי החכמים דווקא. החת"ס מגדיר שיש שני סוגים של נחמה אליה אנו מצפים. הגמרא במגילה (יא, א) דורשת את הפסוק "לא מאסתים ולא געלתים לכלותם" (ויקרא כו, מד) ללמדנו שהנחמה והברית שה' מבטיח לנו היא הימצאות חכמי ישראל בכל דור ודור:

לא מאסתים בימי יוונים ולא געלתים בימי נבוכדנצר לכלותם בימי המן להפר בריתי אתם בימי פרסיים כי אני ה' אלהיהם בימי גוג ומגוג במתניתא תנא לא מאסתים בימי כשדים שהעמדתי להם דניאל חנניה מישאל ועזריה ולא געלתים בימי יוונים שהעמדתי להם שמעון הצדיק וחשמונאי ובניו ומתתיה כהן גדול לכלותם בימי המן שהעמדתי להם מרדכי ואסתר להפר בריתי אתם... שהעמדתי להם של בית רבי וחכמי דורות.

לפי זה, מסביר החת"ס כי ישנם שני אופנים של נחמה - יש נחמה בכך שאנו מאמינים שיהיה בניין המקדש וירושלים, אך נחמה זו איננה נחמה שלימה, מפני שאין לדעת מתי היא תקרה. אולם יש נחמה נוספת אותה כן אפשר לראות בעינינו, ובה כן אפשר להתנחם, והיא הימצאותם של תלמידי חכמים בכל דור ודור. אולם, כאשר לקו ישראל, עד שאפילו את מנת הנחמה הנותרת - תלמידי החכמים - ה' לקח מאיתם, אזי על זה שייך להתאבל מרות. אך מי הוא זה שרשאי ויכול להרגיש

בחסרונם של תלמידי חכמים - רק מי שהוא "גברא רבה" בעצמו. לכן הקפידו אנשי ריש גלותא על אליעזר זעירא, שסימני האבל שנקט היו של אבל על ההווה - "והראה כאילו אין לו קורת רוח בחכמי הדור להתנחם בהם". הקפדתם עליו הייתה מפני שמניין למי שאינו תלמיד חכם לקבוע שיש חיסרון בתלמידי חכמים שבדור - אולי אכן יש כאלו אך הוא מזלזל בהם! ולכן חשדוהו ביוהרא - "שאלולי שמחשב עצמו לגברא רבה ואינו רואה חכמי הדור ספונים וחשובים בעיניו לא היה ראוי לו להראות אָבָל בגלוי ובפרהסיא שלא בזמנו", ורק לאחר שנוכחו שאליעזר זעירא אכן הינו גברא רבה, ואבלו הוא משום שמרגיש את חסרון החכמה, שיחררוהו לנפשו.

עיקר האבלות היא על החיסרון הרוחני

פירושים דומים שהלכו בכיוון זה נאמרו על ידי גדולי התורה מאירופה בדורות האחרונים, והם מרחיבים יותר את הבסיס שהתווה החתם סופר בהבנת הצער, החיסרון ומהות האבלות. אחד מהם הוא ספר "עיני שמואל" (לרבי שמואל אהרן רובין, אב"ד בעיר "קורטשין" שבפולין, חי בסוף המאה ה-19, דבריו מצוטטים כאן מתוך ספר "מנחת חיים"), ונביא את הדברים בלשונו. הוא שואל: "הדבר קשה להבין, דאיך לא יהיה כל אדם מותר להתאבל על ירושלים ומה יוהרא איכא בזה? ומתרץ גם כן שישנם שני סוגי אבלות:

דבחורבן בית המקדש יש בו שני עניינים, גוף שריפת בית המקדש אשר נשרף בית אלוהינו, הוא דבר אשר יכאיב לב איש בזכרו זאת, כי בהיות בית המקדש על מכוננו, היה איש תחת גפנו ותחת תאנתו, והנה עניין זה נוגע לכלל ישראל, וזה הוא אבלות ישנה, אמנם יש עוד דברים בגו, כי בעת היות משכנו על מכוננו, היה משכנו יתברך בתוך ישראל, והיה השפעת החכמה מרובה על חכמי ישראל, ובפרט במקום המקדש, אשר מפני זה ישבו סנהדרין בלשכת הגזית, ומעת שחרב בית המקדש אבדה חכמה לישראל... וחסרון זה אנו מרגישים בכל יום ויום ויותר, והוא אבילות חדשה, אמנם עניין אבלות זה לא היה אלא אצל ת"ח שהם מרגישים בכל עת בחיסרון ההוא. ולכך גבי אלעזר זעירא שהיה מסיים מסאני אוכמא כדרך האבלים אשר מתו מוטל לפניו, והבינו שהוא מחזיק עצמו לתלמיד חכם, אשר בכל יום אצלו אבילות חדשה, אמרו לו שהוא מיחזי כיוהרא שמתלבש בלבוש ת"ח, לכך אמר להם שבאמת גברא רבה הוא ומרגיש זאת.

מדבריו אנו רואים שעיקר האבלות היא על החוסר שיש בתורה, חוסר בתלמידי חכמים, חוסר רוחני.¹ יסוד הדברים קשור בדברי רבי יונתן אייבשיץ, אשר בספרו "יערות הדבש" (חלק א, דרוש יא) מבאר גם כן את האגדה באופן זה, ומסביר מדוע האבלות שנהג אליעזר זעירא, אבלות על אובדן החכמה והתורה, הייתה דווקא על ידי נעילת נעליים שחורות. הרי ישנן דרכים נוספות לאבל, כגון: צומות, סיגופים, תיקון חצות ועוד. אך מסביר רבי יונתן על פי הנאמר בספר "יוסיפון" (מן הספרים החיצוניים) שהדורך על אדמת בית המקדש, כיוון שהמקום אדמת קודש, היה מוסיף בחכמה. לכן הלכו בבית המקדש יחפים, על מנת שלא יהיה דבר שיחצוץ בין רגליהם לבין האדמה שדורכים עליה, עד שהיו מגיעים לדרגת נבואה. מפני כך נהג אליעזר זעירא אבלות דווקא בנעליו, כדי לסמל שאבלותו היא על אובדן החכמה, חכמת הקודש שהייתה מירושלים ואבדה בעת חורבנו.

אבלות החורבן נוהגת דווקא בת"ח

כיוון נוסף לפירוש, שמסביר גם כן את עיקר האבלות כצער על חיסרון רוחני מובא בשם האדמו"ר מצאנז, מחבר שו"ת "דברי יציב" (ציטוט דבריו מתוך ספר "מרגליות הים" לרב אהרן פרלוב) שמסביר:

דעיקר הצער והאבל בחורבן עירנו ושממת מקדשנו הוא על שאין אנו יכולים לעלות וליראות ולהקריב הקורבנות, והתורה הולכת ומשתכחת מישראל... ואילו פשוטי ההמון גסי השכל, קצרה בינתם להתאבל על כך, וסבורים שהאבלות היא על שניטלה מלכות ואיננו יושבים איש תחת גפנו ותחת תאנתו, ואבל כזה אבל שווא הוא, ולכן הותר רק לחשובים להתאבל על ירושלים, כי הם משיגים את גודל האבידה והשממון הרוחני, ועל מה שיש להתאבל.

דבריו ממשיכים את הכיוון שראינו עד כה לביאור מדוע דווקא תלמיד חכם שייך באבילות, מפני שיש לו הבנה נכונה יותר על מה באמת יש להתאבל. האבלות אינה על כך ש"אין איש תחת גפנו ותחת תאנתו" אלא על חיסרון קיום התורה, שאי

¹ אפשר לאשש יסוד זה בעזרת אימרת חז"ל: "שקולה מיתתן של צדיקים כשריפת בית אלוקינז" (ראש השנה יח, ב). מפני שלכאורה הדבר מתמיה, שמשווים את חורבן המקדש למיתת צדיק. אולם על פי היסוד שמלמד כי עיקר הצער על חורבן המקדש הוא לא על העצים והאבנים אלא על הפגימה בתורה, והסתלקות השכינה, מובן מדוע הסתלקותם של צדיקים, שגורמת לגירעון בחכמה ובתורה שישתיירו כעת בדור, מקבילה לשריפת בית ה'.

אפשר לקיימה בשלמות ללא בית מקדש. כפי שלימדונו חז"ל "כיוון שגלו ישראל ממקומם אין לך ביטול תורה גדול מזה" (חגיגה ה, ב), "והתורה הולכת ומשתכחת מישראל".² הסבר זה מתכתב היטב עם דברי ה"עיון יעקב" בביאור הסוגייה שמבסס את טעם הדבר על הכתוב "יוסיף דעת יוסיף מכאוב" - רק מי שיש לו מספיק דעת להבין מהו החיסרון האמיתי שעליו ראוי להתאבל, הוא זה שראוי "להתאבל בתמידות". ממילא לפי דבריהם נמצא כי ככל שנבין ונלמד יותר מהו החיסרון ומהי הנקודה שאותה עלינו לתקן, נהיה ראויים יותר להתאבל על ירושלים, וכפי שפתחנו "כל מתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה".

מיקום אגדת "אליעזר זעירא"

נסיים בהערה נהדרת שראיתי בהוצאת פירוש "דף על הדף", שמסבירה את פשר מיקום מעשה זה דווקא בחלק זה בש"ס (חוץ מההסבר הפשוט שזה מפני הקשר שיש לדיון ההלכתי שמובא בסיפור לסוגייה ההלכתית שבה עוסק דף זה). בספר "שארית נתן" מובא כלל האומר "שכל אגדה הנזכרת בש"ס יש לה שייכות להלכה במשנה בה הובאה". והנה, המשנה שמופיעה לפני אגדתנו זו היא משנת "הכונס צאן לדיר". לפי זה ניתן להסביר בדרך רמז שכשם שישראל נמשלו לשה - "כשה פזורה ישראל" (ירמיה נ, יז) - שאותו יש לכנוס לדיר, כך אנו מקווים שה' יקבץ אותנו אל הדיר ויפדה אותנו מגלותנו ארוכת השנים אל ארצנו, אל עירנו, ויבנה לנו את בית מקדשנו מעוז תפארתנו.

סיכום

במהלך המאמר ראינו הסברים לביאור מעשה "אליעזר זעירא" ממנו משמע שהאבלות על ירושלים היא עניין ששייך דווקא בתלמידי החכמים. מדברי המפרשים אנו למדים שעיקר האבלות הינה הצער על החיסרון הרוחני, על ההסתלקות והחוסר בתלמידי חכמים והשתכחות התורה. מיסוד זה אנו למדים שהתיקון והבנייה של

² ייתכן שדבריו מוסבים על התורה באופן כללי, או על תורת הקורבנות. וידועים דברי החפץ חיים שכתב קונטרס שלם המעורר ללמוד הלכות קודשים על מנת שהדברים לא יישכחו מעם ישראל וכהנה לבניין המקדש במהרה כימינו.

החורבן, במקביל להתקדמות החומרית ובניית הארץ, היא שיפור ועילוי המצב הרוחני והגדלת לימוד התורה עד שייעשה שינוי עמוק שיחלחל אל כל חלקי העם ונזכה למאמר הנביא "כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים" (ישעיה יא, ט). ברוך ה' אנו רואים בימינו אנו שלימוד התורה הולך וגדל בעם ישראל כולו ומתפרס על פני כל רחבי ארץ ישראל כולה כולל בירושלים עיר קודשנו. הקמת המדינה ושיבתנו לארצנו תרמה מאוד להתקדמות זו, וכפי שכותב הרב עובדיה יוסף בספרו "יביע אומר":

כי מדינת ישראל כיום היא מרכז התורה בעולם כולו, ורבבות בחורי חמד מטובי בנינו היקרים עוסקים בתורה יומם ולילה בשיבות הקדושות, והתורה מחזרת על אכסניא שלה, שאין לך תורה כתורת ארץ ישראל, ובירושלמי (גדרים פרק ו, ח), אמר הקב"ה, חביבה עלי כת קטנה שעוסקת בתורה בארץ ישראל, מסנהדרין גדולה שבחוץ לארץ. ורבבות משלומי אמוני ישראל מחנכים את בניהם ובנותיהם ע"פ תורתנו הקדושה, כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה', וכאמור כי לא תשכח מפי זרעו. ואף אצל המון העם אנו מוצאים און קשבת שוקקה וכמהה לשמוע תורה ודעת מפי גדולי ישראל, כחזונו הנפלא של עמוס (ח, יא): "הנה ימים באים נאם ה' והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי ה'".³

ככל שמצבנו הרוחני יהיה טוב יותר, כך התקומה תהיה גדולה יותר, עד לבניין השלם וחזרת השראת השכינה לארץ. ממילא אנו מבינים במה עלינו להשקיע את כוחותינו ומרצנו כדי שיותר לא נצטרך לזכור ולהתאבל על העבר עד שנזכה לכך ש"תחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים". נסיים בתחינה מתוך התפילה שאנו אומרים שלוש פעמים בכל יום בתקווה שה' יראה את אבלנו ואת זיכרוננו - "ולירושלים עירך ברחמים תשוב ותשכון בתוכה כאשר דיברת ובנה אותה בקרוב בימינו בניין עולם וכיסא דוד עבדך מהרה לתוכה תכין".

³ שו"ת "יביע אומר", חלק ו או"ח סימן מא. הרב עובדיה כתב דברים אלו כחלק מתשובה בעניין אמירת הלל בברכה ביום העצמאות. בדבריו רואים שמכיר בתרומתה האדירה של הקמת המדינה לעולם התורה כולו, אף על פי שבסוף דבריו הוא פוסק שלא לומר הלל בברכה, אך זה גם מטעמים אחרים שאינם קשורים למצב הרוחני של עם ישראל בלבד.